

Ahmed Muhtar Paşa hükümetinin programında, geçen seçimlerin kanunlara uygun yapılmadığı ve memurlarla askerlerin politikaya karıştığı şeklindeki ifadeler mecliste büyük tartışmalara sebep oldu. Ahmed Muhtar Paşa bu gerilim üzerine Meclis-i A'yân'ın oluruyla 4 Ağustos 1912'de meclisi feshettirdi.

Balkan Savaşı yüzünden 1914 yılına kadar seçim yapılamadı. Bu arada İttihatçılar, 23 Ocak 1913'te Bâbîâlî Baskını olarak adlandırılan bir darbeye iktidarı ele geçirdi. Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine kurulan Said Halim Paşa hükümeti seçim hazırlıklarına başladı. O zamana kadar siyasi iktidarı perde arkasından yönlendiren İttihat ve Terakkî Cemiyeti artık ön plana çıktı ve seçimlere tek başına katıldı. 14 Mayıs 1914'te açılan ve I. Dünya Savaşı yıllarında muhalefet olmaksızın bir savaş meclisi olarak faaliyetlerini sürdüren meclis pek çok geçici kanun çıkardı. Mondros Mütarekesi'nin ardından 21 Aralık 1918'de Padişah Vahdeddin tarafından feshedildi.

II. Meşrutiyet döneminin dördüncü ve son seçimleri sancılı bir ortamda yapıldı. 2 Ekim 1919'da kurulan ve Anadolu'daki Kuvâ-yi Milliyyeciler'le iyi ilişkiler içinde olan Ali Rızâ Paşa hükümeti seçime gitme kararı aldı. Aralık ayının ilk yarısında yapılan seçimlere Rumlar ve Ermeniler katılmadı. Vahdeddin'in hastalığını ileri sürerek gelmediği meclisin açılışı 12 Ocak 1920'de savaş şartlarında İstanbul'a ulaşabilen yetmiş iki mebusla yapıldı. Mustafa Kemal Paşa meclis başkanlığına kutlama mesajı gönderdi. Müdâfaa-i Hukukçular'ın ağırlıkta olduğu bu son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsanı hayli kısa süren faaliyet süresi içerisinde Mîsâk-ı Millî Beyannâmesi'ni ilân etti. 16 Mart 1920'de İstanbul İtilâf kuvvetleri tarafından işgal edildi ve İngilizler bir süre sonra Meclis-i Meb'ûsan'ı basarak Rauf (Orbay) Bey başta olmak üzere bazı Müdâfaa-i Hukukçu mebusları tutuklayıp Limni'ye ve Malta'ya sürdü. Bunun üzerine varlığını kanıtlamak isteyen meclis kendi iradesiyle oturumlarına ara verdi; nihayet 11 Nisan'da padişah iradesiyle kapatıldı. On iki gün sonra 23 Nisan'da Ankara'da Büyük Millet Meclisi açıldı ve mebusların bir kısmı Ankara'ya geçerek yeni meclise katıldı.

Meclis-i Meb'ûsan II. Meşrutiyet döneminde etkin bir yasama süreci geçirdi. Anayasa değişikliklerinin yanında pek çok önemli kanun çıkardığı gibi gensoru önergeleriyle de hükümeti denetleme görevini etkili bir şekilde sürdürdü. Nitekim

1909'da meclisle anlaşmazlığa düşen Kırırısılî Kâmil Paşa hükümetini güvensizlik oyuyla düşürdü. Bu hükümet meclis tarafından güvensizlik oyuyla düşürülen ilk hükümetti. Ayrıca II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi gibi önemli bir siyasî olayda faal rol oynadı.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Midhat, *Üss-i İnkılâb*, İstanbul 1295/1878, II, 218-284; "Heyet-i Meb'ûsan Nizâm-nâme-i Dâhilîsi", *Düstur*, Birinci tertip, İstanbul 1299, IV, 36-58; M. K., *Türkiye'de Meclis-i Meb'ûsan*, Kahire 1907; Lütfî Simâvî, *Osmanlı Sarayının Son Günleri* (s.nşr. Şemsettin Kutlu), İstanbul, ts. (Hürriyet Yayınları), s. 125; *Meclis-i Meb'ûsan Zabıt Ceridesi: 1293/1877* (der. Hakkı Tarık Us), İstanbul 1939-54, I, 4-19; II, 4-14; Suna Kili - A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara 1957; R. Devereux, *The First Ottoman Constitutional Period*, Baltimore 1963; Recai G. Okandan, *Âmme Hukukumuzun Anahatları*, İstanbul 1977; Servet Armağan, "Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri", *Armağan: Kanun-u Esasî'nin 100. Yılı*, Ankara 1978, s. 149-167; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1986-89, I, tür.yer.; II, 9-16; III, 161-187, 192-196; Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: 1789-1980*, İstanbul 1996, s. 100-123, 134-152; İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi*, Ankara 1997, I, tür.yer.; Bekir Sıtkı Baykal, "93 Meşrutiyeti", *TTK Belleten*, VI/21-22 (1942), s. 45-83; Cemil Koçak, "Meşrutiyet'te Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebusan", *TCTA*, IV, 961-973; Zafer Toprak, "Meşrutiyet'te Seçimler ve Seçim Mevzuatı", a.e., IV, 973-976.

ALİ AKYILDIZ

MECLİS-i MEŞÂYİH

(مجلس مشايخ)

Tekkeleri denetlemek
ve idarî işlerine bakmak üzere
1866 yılında şeyhülislâmlığa
bağlı olarak kurulan müessese.

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıla kadar tarikatları denetleyen ve tekkelerin idarî işleriyle uğraşan bir kurum bulunmuyordu. Teşkilâtlanmalarında belli ölçüde bağımsızlığa sahip olan tekkeler, XIX. yüzyılın ortalarına doğru bürokraside gelişen merkezîyetçi harekete paralel olarak devlet denetimine alınmaya başlanmıştır. Tekkeleri denetim altına almak için bilinen ilk çalışmalar III. Selim zamanında yapılmıştır. İstanbul'daki bazı tekke şeyhlerinin İstanbul kadılığına yaptığı şikâyet üzerine, sapkın inanışlara sahip olan tarikat mensuplarının durumlarının teftiş edilerek devlete bildirilmesi ve bu tür inanışlara sahip kimselere tekke açtırılması için bazı şeyhler görevlendirilmiştir. Fakat görevli şeyhlerin yetkilerini aşan davranışları üzerine Muharrem 1208

(Ağustos 1793) tarihinde çıkarılan bir فرمانla bunların sayısı üç kişiyle sınırlandırılmıştır. Tekke vakıflarını Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin denetimine veren 1227 (1812) tarihli bir فرمانla Osmanlı eyaletlerinde aynı tarıkata bağlı bütün tekkeler tarikatın İstanbul âsitânesi merkez kabul edilerek buraya bağlanmıştır. Yine bu فرمانla meşihatı boşalan bir tekkeye şeyh tayininde tevcihin şeyhülislâmlığa arzedilmesi ve taşradaki tekkelere şeyh tayinlerinde merkez tekkenin görüşünün alınması usulü getirilmiştir. Bu فرمانla birlikte tekkeler idarî yönden şeyhülislâmlığın ve malî yönden Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin denetimine girmiştir.

Tekkelerin denetim altına alınmasında ikinci önemli adım Meclis-i Meşâyih'in kurulması olmuştur. Meclis-i Meşâyih'in tesisiyle ilgili bilgileri ihtiva eden en erken tarihli belge 1283 yılının Receb ayına (Kasım 1866) ait bir iradedir. Şeyhülislâm Mehmed Refik Efendi'nin arz tezkiresinin ekli bulunduğu iradede Meclis-i Meşâyih'in 1281'de (1864) kurulduğu, fakat Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin meclisin şeyh tayinlerine ait yazılarını dikkate almaması sebebiyle faaliyete geçmediği anlaşılmaktadır. Mehmed Refik Efendi sadârete gönderdiği bir tezkireyle Meclis-i Meşâyih'in tahkim ve yeniden tesisini talep etmiştir.

Meclisin yeniden teşkili ve görevlerinin tesbiti maksadıyla on yedi maddelik bir lâyiha hazırlanmış, meclis üyeliğine seçilen meşâyihin isimleri bir pusula ile sadârete takdim edilmek üzere Bâb-ı Meşihat'ın tezkiresine eklenmiştir. Meşihatın tezkiresi sadâret tarafından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilmiş, burada Kavânîn ve Nizâmât Dairesi tarafından görüşülmüştür. Meclis-i Meşâyih için hazırlanan nizamnâmenin maddeleri Meclis-i Vâlâ tarafından kabul edilmiş ve teklif edilen meclis üyeleri uygun görülerek padişahın iradesine arzedilmiştir. Meclis-i Meşâyih 7 Receb 1283 (15 Kasım 1866) tarihli iradeyle yeniden kurulmuş ve nizamnâmesi yürürlüğe girmiştir.

1868 yılında Meclis-i Meşâyih, Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi Osman Selâhaddin Dede'nin başkanlığında her biri farklı tarikatlara mensup beş üyeden oluşuyordu. Sa'diyye, Kâdiriyye, Sünbüliyye, Halvetiyye ve Nakşibendiyye'den birer temsilcinin bulunduğu meclisin üye sayısı 1874'te altıya çıkarılmış ve Rifâiyye tarikatı da bir üye ile temsil edilmeye başlanmıştır.

1875'te başkan ve üyelerin yanı sıra mecliste meşâyih'ten olmayan bir nâzir

görevlendirilmiş, müderris menşeli bir de kâtip tayin edilmiş, 1891'de bir mukayit göreve başlamıştır. Üye sayısı yıllara göre azalıp çoğalan meclisin başkanlığı 1892-1897 yılları arasında boş kalmıştır. 1902'de Meclis-i Meşâyih nâzırlığı kaldırılmış, 1911'de Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi görevde iken üye sayısı ikiye düşürülmüştür. Meclis-i Meşâyih, 10 Mart 1334 (10 Mart 1918) tarihinde *Takvîm-i Vekâyî*'de yayımlanan Meclis-i Meşâyih'in Tevsîi Kanunu ile bir başkan, yedi üyeden oluşmak üzere yeniden kurulmuştur.

İstanbul tekkeleri, Meclis-i Meşâyih'in teşekkülü üzerine bulundukları bölgelere göre tarikat ayırımına gidilmeden önce otuz beş merkez tekkeye bağlanmış, 1918 yılından sonra bu sayı on beş merkezle sınırlandırılmıştır. İstanbul'daki on beş merkez tekkenin yanı sıra müstakil merkezler olarak beş mevlevîhâne ile sekiz Nakşibendî tekkesi mevcuttu. Merkez tekke uygulamasının son şekliyle birlikte İstanbul içindeki tekkelerin Meclis-i Meşâyih ile haberleşmesini merkez tekkeler aracılığıyla yürütmesi ve merkez kabul edilen tekkelerin diğer tekkeler üzerinde denetim haklarının bulunması hususları 1334 (1918) tarihli Meclis-i Meşâyih Nizamnâmesi'nin Merkez Tekâyâ Tâlimatnâmesi ile kabul edilmiştir. Bu tâlimatnâmeye göre her bölgedeki meşâyih kendi merkezinde toplanarak gizli oyla aralarından seçeceği iki şeyhi tekkelerin denetimiyle görevlendirecekti. Bir merkeze bağlı tekkeler yoklama ilmühaberleriyle sürekli kontrol edilecek ve bu ilmühaberler merkez tekkede muhafaza edilecekti. Yılda bir defa olmak üzere umumi ve tasdikli yoklama cetveli merkez şeyhleri tarafından Meclis-i Meşâyih'e verilecekti.

Taşra tekkeleriyle ilgili ilk düzenlemeler II. Mahmud devrinde başlamış ve tarikat pîrinin medfun bulunduğu dergâh merkez kabul edilerek merkez tekke şeyhi kendi tarikatına ait diğer tekkelerin idaresinden sorumlu tutulmuştu. 1334 (1918) tarihli Meclis-i Meşâyih Nizamnâmesi ile İstanbul'daki tekkeler merkezlerle ayrılıp yeni bir idare kurulunca taşrada da böyle bir teşkilâtlanmaya ihtiyaç duyulmuş, şeyhülislâmlığın tesbit ettiği vilâyet, livâ ve kazalarda Encümen-i Meşâyih adıyla müftü başkanlığında iki üyeden oluşan bir kurum oluşturulmuştur. Ulemâ ve meşâyih arasından gizli oyla seçilen bu iki üye mahallî meşâyih ve iyi hal sahibi kişilerden meydana gelen bir komisyon tarafından seçimle tayin ediliyordu.

Evlâdiyet ve hilâfet usulüyle tevcih edilmekte olan şeyhlik vazifesi, Meclis-i Meşâyih'in kurulmasından sonra doğrudan meclis tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır. Bir dergâhın şeyhi vefat ettiği zaman şeyhlik görevinin tevcihi için Meclis-i Meşâyih'e müracaat edilir, müracaat eden kişi şeyhin neslinden ise ve gerekli şartları taşıyorsa tayin gerçekleşirdi. Meşihat evlâdiyet üzere meşrut olmaz ve şeyh de evlâdi olmadan vefat ederse şeyhin mensup olduğu tarikatın halifelerinden biri şeyh tayin edilirdi.

Tekke vakıflarına ait vakfiyelerin Meclis-i Meşâyih defterlerine kaydedilmesi, bunların korunması, kontrol ve denetimi meclisin görevlerindendi. Meclis-i Meşâyih meşihat tevcihlerinde öncelikle vakfiyelerin şartlarını dikkate alıyor ve tevcih muamelelerini bu vakfiyelere dayanarak yapıyordu. Evlâdiyet dışındaki tevcih muameleleri icâzetnâme almış olan halifelerin icâzetnâmesi kontrol edilerek yapıyor ve bu icâzetnâmeler Meclis-i Meşâyih tarafından kaydediliyordu. Meclis-i Meşâyih şeyhülislâmlık müessesesinin kaldırılmasına kadar faaliyetlerini Bâb-ı Meşihat'ta sürdürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Evkaf, nr. 11874; BA, İrade-Mec-lis-i Vâlâ, nr. 25320; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, İstanbul 1285, s. 63; *Meclis-i Meşâyih Nizamnâmesi*, İstanbul 1337; Mustafa Kara, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1979, s. 304-310; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1989, s. 193, 205-207; Cahit Baltacı, *İslâm Paleografyası: Diplomatik Arşivcilik*, İstanbul 1989, s. 299-300, 474; Bilgin Aydın, "Osmanlı Devleti'nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşâyih'in Şeyhülislâmlık'a Bağlı Olarak Kuruluşu, Faaliyetleri ve Arşivi", *İstanbul Araştırmaları*, sy. 7, İstanbul 1998, s. 93-109; İsmail Kara, "Meclis-i Meşâyih, Ulema-Tarikat Münasebetleri ve İstanbul'da Şeyhlik Yapmış Beş Zâtın Kendi Kaleminden Terceme-i Hâli", *Kutadgubilig*, sy. 1, İstanbul 2002, s. 186, 202-203; Pakalın, II, 429-430.

BİLGİN AYDIN

MECLİS-i MEŞVERET

(مجلس مشورت)

Osmanlı Devleti'nde önemli ve olağan üstü konuların görüşüldüğü danışma meclisi.

İslâm devlet geleneğinde önemli bir yeri olan meşveret usulü Osmanlı Devleti'nin hemen her devrinde sıkça başvurulan bir uygulamadır. Gerek divan toplan-

larında gerekse bunun dışında ihtiyaç duyulduca bu tür görüş alışverişlerinin yapıldığı bilinmektedir. Meşveret toplantıları, çeşitli kesimlerden görüşülecek konuyla ilgili kimselerin bir araya gelmesiyle gerçekleştirilirdi. Söz konusu geniş katımlı toplantılar I. Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde nisbeten daha düzenli bir şekle girdi. Muhtemelen bunun sebebi, 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşından sonra devletin varlığını tehdit eden buhranların sebep olduğu siyasî kargaşa ve sorunların çözümünde sorumluluğu paylaşıp geniş bir mutabakata dayandırarak halkın gözünde meşrûlaştırma düşüncesi idi.

Bu tür meclisler belge ve metinlerde Meşveret-i Hâssa, Meclis-i Hâs, Meşveret-i Havâs, Meclis-i Şûrâ, Dârü's-şûrâ, Meclis-i Müşâvere, Encümen-i Meşveret, Meclis-i Hâssü'l-hâs ve Meclis-i Umûmî gibi isimlerle geçer. Adlandırmadaki çeşitliliğin bir kısmı mahiyet farkından kaynaklanmaktadır. Sınırlı sayıda üst düzey yöneticinin katıldığı meclise Meclis-i Hâssü'l-hâs, bunun biraz daha genişletilmiş olanına Meclis-i Hâs, geniş bir katılımla toplananına Meclis-i Umûmî veya Meşveret-i Âmmeye denilmekteydi. Bazı durumlarda Meclis-i Hâssü'l-hâs konuyu görüş-tükten sonra daha geniş bir mutabakatın gerekliliği ortaya çıkarsa Meclis-i Umûmî toplanırdı.

Meşveret Meclisi savaşa veya barışa karar vermek, antlaşmalar yapmak ve önemli devlet işlerini görüşmek üzere toplanırdı. Meşverete katılacak kişiler ve görüşülecek hususlar padişahın emri üzerine önceden belirlenirdi. Ayrıca sadrazam da bir telhisle meclisin toplanmasını padişaha önerebilirdi. Toplantılar padişahın, padişah katılmadığında sadrazamın başkanlığında yapılırdı. Eğer konu, üzerinde düşünülerek karar verilecek kadar önemliyse gerekli bilgi ve belgeler önceden üyelere verilirdi. Meclisin aldığı kararlar mazbata haline getirilip saraya sunulur ve padişah genellikle alınan kararlara uyardı. Ayrıca meşverete katılmayan, ancak konuyla ilgili olan ricâle de bilgi verilirdi. Mazbatalarda katılan üyelerin isimleri, meşverette yaptıkları açıklamalar ve neticede meclisin aldığı kararlar ayrıntılı olarak yer alırdı.

Meclis bazan esnaf, esnaf kethüdâları, yeniçeri aşçı ustaları, başkarakullukçular ve diğer avamın da katılımıyla çok geniş bir platformda toplanabilirdi. Nitekim III.